

EHKÄISYKIELTO LOUKKAA IHMISOIKEUKSIA

Lähtökohtia ehkäisykiellon tarkastelulle

Yksityiselämän suojaan kuuluu muun muassa oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa yleissopimuksessa (CEDAW) turvataan miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta kaikille yhtäläiset oikeudet vapaasti päättää lastensa lukumäärästä ja syntymisajoista sekä mahdollisuus tämän oikeuden toteutumisen edellyttämään tietoon, opetukseen ja välineisiin. Ihmisoikeudet suojaavat siten yksilön oikeutta päättää ehkäisystä vapaasti. Tämän oikeuden kieltäminen loukkaa ihmisoikeuksia.

Ihmisoikeusliitto ei ota kantaa sopivaan lapsilukumäärään eikä esitä, että lapsilukumäärältään suuret perheet olisivat ihmisoikeusnäkökulmasta ongelmia. Oikeus päättää omasta ehkäisystään merkitsee myös oikeutta kieltäytyä ehkäisystä. Liitto toivoo, ettei aiheesta virinneessä keskustelussa leimattaisi lestadiolaisia suurperheitä tai annettaisi ymmärtää, että suurperheet itsessään jotenkin rikkoisivat ihmisoikeuksia. Myös syrjintä uskonnollisen vakaumuksen vuoksi loukkaa ihmisoikeuksia.

Ihmisoikeusliitto ei ota kantaa myöskään siihen, millaisia terveydellisiä riskejä useisiin raskauksiin liittyy tai on liittymättä. Tällainen asiantuntemus kuuluu lääketieteen piiriin. Ihmisoikeusnäkökulmasta terveydellisten riskien pohtiminen on myös tarpeetonta: oikeutta vapaasti päättää lastensa lukumäärästä ja syntymisajoista ei ole millään tavoin liitetty terveydellisiin näkökohtiin. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö terveydelliset näkökohdat olisi tärkeitä.

Ehkäisykiellolla tarkoitetaan tässä yhteydessä vanhoillilestadiolaista oppia, jonka mukaan ehkäisy, sen kaikissa muodoissa, on syntiä. Oppi ilmenee muun muassa liikkeen saarnaajien Päivämieslehdessä julkaistuista artikkeleista. Lehtiartikkeleissa esiintyy jossain määrin erilaisia kantoja siitä, voidaanko ehkäisy sallia terveydellisistä tai mielenterveydellisistä syistä. Ehkäisykielto-sanaa ei Päivämiehen teksteissä käytetä, mutta sitä ovat käyttäneet aihetta tutkineet tutkijat, ja sana on yleisesti käytössä myös entisten lestadiolaisten parissa.

Ihmisoikeusliittoon tulleiden runsaiden yhteydenottojen perusteella voidaan todeta, että ihmiset mieltävät vanhoillilestadiolaisten saarnaajien viestin eri tavoin. Osa palautteesta on ihmisiltä, jotka eivät tunnista kieltoa ja jotka aidosti kokevat valinneensa ehkäisemättömyyden. Toisaalta on niitä, jotka ehkäisevät ja jotka kokevat lähipiirin asenteiden olevan sallivia ehkäisyn suhteen. Palautetta on kuitenkin tullut runsaasti myös niiltä lestadiolaisilta ja entisiltä lestadiolaisilta, jotka ovat kokee-neet ehkäisykiellon hyvin todelliseksi sosiaalisesti pakoksi, jonka noudattamatta jättäminen johtaa vakaviin hengellisiin ja maallisiin seuraamuksiin. Jotkut heistä ovat päätyneet jättämään liikkeen.

Ehkäisykielto-termiä voidaan pitää perusteltuna, vaikka siihen liittyy samaan aikaan ilmeinen ongelma. Lestadiolaisille, jotka ehkäisevät omasta vapaasta tahdostaan ja vakaumuksestaan, ei käsitteellä ole merkitystä. He tuskin tunnistavat itseään nyt käydyssä julkisessa keskustelussa. Ihmisoikeusliitto korostaakin, että ongelma liittyy ennen kaikkea siihen, miten uskonnollista vakaumusta ehkäisemättömyydestä opetetaan ja levitetään.

Ehkäisykiellossa ei ole kyse julkisen vallan asettamasta säännöstä. Tämän vuoksi kysymys siitä, pitäisikö julkisen vallan tai jonkun muun toimia asiassa ja millä tavoin, ei ole yksiselitteinen ihmisoikeusnormien näkökulmasta. Ihmisoikeusliitto tarjoaa mahdollisesti tähän pohdintaan lisänäkökulmia, mutta toivoo, että myös muut tahot pohtivat ja käyvät keskustelua aiheesta.

Julkisuudessa on useaan otteeseen mainittu, että Ihmisoikeusliitto ”selvittää vanhoillislestadiolaisten ehkäisykieltoa”. Ihmisoikeusliitto onkin selvittänyt asiaan liittyviä kysymyksiä entisten lestadiolaisten ensimmäisten yhteydenottojen jälkeen ja jatkaa asian pohtimista edellä mainitusta näkökulmasta vielä ainakin kevään 2009 aikana. Pohdinta rajoittuu aiheen oikeudelliseen arviointiin. Julkisuudessa on jo tullut useita Ihmisoikeusliiton ”selvitykseen” liittyviä näkökohtia esille, kun liitto on osallistunut muiden aloitteesta alkaneeseen keskusteluun ehkäisykiellosta.

Yksityisyyden suoja ja uskonnonvapautta koskevia ihmisoikeusnormeja

Yksityis- ja perhe-elämän suoja perustuu paitsi kotimaiseen perusoikeusnormistoon myös kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, joista keskeisimpänä käsitellään tässä kappaleessa Euroopan ihmisoikeussopimusta sekä YK:n piirissä laadittuja kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleismaailmallista yleissopimusta (KP-sopimus) sekä kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevaa yleissopimusta.

Suomen perustuslain 10 §:n mukaan ”...*jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu.*” Yksityiselämän suoja on perusoikeussäännösten ohella keskeisessä asemassa erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa ja KP-sopimuksen 17 artiklassa, jotka ovat toimineet perustuslain 10 §:n läheisinä esikuvina ja kirjoitusmalleina.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan ”*jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta*”. Artiklan mukaan ”*viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalisen suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi*”.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan YK:n yleismaailmallisen sopimuksen 17 artiklan mukaan ”*[K]enenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa mieltävaltaisesti tai laittomasti puuttua...*”.

Yksityiselämän käsite omaksuttiin perustuslakiin lähinnä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklasta. Kun perusoikeussäännöksen käyttämä käsite pohjautuu ihmisoikeussopimuksen käsitteistöön, on myös säännöksen tulkinnassa perusteltua tukeutua tavanomaista enemmän vastaan ihmisoikeusmääräyksen soveltamiskäytäntöön. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa tulkitessaan korostanut yksityiselämän piirin laajaa tulkintaa. Olennaista on, että artiklaa ei tulkita liian suppeasti yksityisen henkilön sisäpiirinä, jossa hän saa elää elämäänsä valitsemallaan tavalla erillään muusta maailmasta. Tuomioistuimen mukaan yksityiselämä sisältää myös oikeuden tietyissä rajoissa solmia ja kehittää suhteita muihin ihmisiin.

Yksityiselämällä ei perustuslain 10 §:ssä viitata siten pelkästään henkilön oikeuteen olla rauhassa muilta, vaan siihen sisältyy selkeästi myös yhteisöllinen elementti: henkilön oikeus vapaasti päättää suhteistaan muihin ihmisiin ja ympäristöön. Yksityiselämään kuuluvat muun muassa yksikön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsensä ja ruumiistaan (HE 309/1993 vp, s. 52–53)

Tältä pohjalta perustuslain 10 §:n säännöksen yksityiselämän suojasta voidaan tulkita sisältävän ainakin henkilökohtaisen identiteetin suojan, moraalisen ja fyysisen koskemattomuuden suojat sekä vapauden päättää suhteistaan muihin ihmisiin, kuten vapauden päättää sukupuolisesta käyttäytymisestään.

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja KP-sopimuksessa perhe-elämän suoja esiintyy yksityiselämän suojan rinnalla. Sopimusten soveltamiskäytännössä yksityis- ja perhe-elämää ei pyritä aina edes erottamaan toisistaan. Perustuslain 10 §:ään ei sisällä erityistä mainintaa perhe-elämästä. Perhe-elämän suojan jättämistä mainitsematta perusteltiin hallituksen esityksessä perhe-käsitteen ongelmallisuudella ja sen määrittelyn vaikeudella. Hallituksen esityksen mukaan perhe-elämä kuuluu tästä huolimatta kuitenkin säännöksen tarkoittaman yksityiselämän suojan piiriin (HE 309/1993 vp, s. 53, ks. myös PeVL 23/1998 vp).

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16(1) artiklassa ja sen e) kohdassa säädetään, että ”[S]opimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin poistaakseen naisten syrjinnän kaikissa avioliittoon ja perhesuhteisiin liittyvissä asioissa ja erityisesti turvata miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta: ... e) yhtäläiset oikeudet vapaasti ja vastuuntuntoisesti päättää lastensa lukumäärästä ja syntymisajoista sekä mahdollisuus tämän oikeuden harjoittamisen edellyttämään tietoon, opetukseen ja välineisiin;...”.

Niin kutsuttu seksuaalinen itsemääräämisoikeus perustuu edellä mainittuihin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määrittelemiin oikeuksiin. Itsenäisenä terminä seksuaalinen itsemääräämisoikeus ei sisälly Suomea velvoittaviin kansainvälisiin ihmisoikeusasiakirjoihin. Asiasisällöllisesti seksuaalista itsemääräämisoikeutta on täsmentänyt World Association for Sexual Health (Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö) vuonna 1999 laatimassaan seksuaalioikeuksien julistuksessa. Julistuksen 6 artiklan mukaan oikeus tehdä vapaita ja vastuullisia ehkäisyvalintoja ”sisältää oikeuden päättää siitä hankkiiko lapsia vaiko ei, päättää lasten lukumäärästä ja ajoituksesta sekä täydet oikeudet syntyyden säännöstelyyn”.

Sekä yksilönvapauden ja uskonnonvapauden taustalla voidaan nähdä olevan yksilön itsemääräämisoikeus, joka kuuluu osana perusoikeusjärjestelmään, vaikkei sitä olekaan perustuslaissa nimenomaisesti mainittu. Vapaus uskontoon ja vapaus uskonnosta ovat keskeisiä vapauksia moderneissa yhteiskunnissa.

Vaikka uskonnonvapauden sisällöllinen ja tarkka määrittelyminen on mahdotonta, voidaan uskonnonvapautta lähestyä sen reunaehtojen kautta. Moderni uskonnonvapaus rakentuu Suomessa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten normeille. Merkittävimmät näistä ihmisoikeussopimuksista ovat Euroopan ihmisoikeussopimus, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleismaailmallinen yleissopimus sekä kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva yleismaailmallinen yleissopimus.

Uskonnonvapauden määritelmä on eri sopimuksissa varsin samanlainen ja rakentuu jo YK:n ihmisoikeusjulistuksessa kiteytettyyn muotoon. Ensinnäkin jokaisella on oikeus ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapauteen. Toisekseen uskonnonvapaus sisältää vapauden tunnustaa omavalintaisista uskontoa tai uskoa taikka omaksua sen sekä vapauden joko yksinään tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti harjoittaa uskontoaan tai uskoaan jumalanpalveluksissa, uskonnollisissa menoissa, hartaudentarjoituksissa ja opetuksessa.

Uskonnonvapauteen kuuluvat sekä positiivinen että negatiivinen puoli: oikeus harjoittaa uskontoa ja oikeus olla sitä harjoittamatta. Uskonnonvapauslain vuonna 2003 toteutetussa uudistuksessa otettiin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten tulkinta huomioon nimenomaan siten, että positiivista uskonnonvapautta korostettiin yksilön luovuttamattomana perusoikeutena pluralistisessa yhteiskunnassa. Sen lisäksi, että uskonnonvapaus takaa mahdollisuuden liittyä tai erota uskonnollisesta yhdyskunnasta, se turvaa uskonnonvapauden myös yhdyskunnan jäsenille uskonnon harjoituksessa. Yhdyskunnan jäsentä ei voida edellyttää harjoittamaan uskontoa vastoin hänen henkilökohtaista vakaumustaan. Uskonnonvapaus suojaa siten ennen kaikkea yksilön vapautta uskoa valitsemallaan tavalla, ei uskonnollisen yhteisön oikeuksia.

Perusoikeuksien vaikutus yksityisten välisissä suhteissa

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ovat valtioiden allekirjoittamia sopimuksia, joita valtiot sitoutuvat toteuttamaan alueellaan. Perusoikeuksilla viitataan puolestaan perustuslain turvaamiin oikeuksiin, jotka edellä kerrotun tavoin ovat osaltaan muotoutuneet ja kehittyneet kansainvälisten ihmisoikeussopimusten pohjalta. Vaikka julkisen vallan ja yksilön välinen suhde muodostaa ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien pääasiallisen soveltamisalan, ulottuvat niiden vaikutukset myös yksityisten välisiin suhteisiin.

Yksilöiden keskinäissuhteissa, kuten myös yksilöiden ja muiden yksityisoikeudellisten oikeussubjektien välisissä suhteissa, puhutaan perusoikeuksien horisontaalivaikutuksesta. Tämän mukaan yksilö voi vedota toista yksilöä tai muuta yksityisoikeudellista subjektia vastaan viime kädessä tuomioistuimessa suoraan perustuslaissa turvattuihin perusoikeuksiinsa. Horisontaalivaikutus merkitsee myös sitä, että perustuslakia alemmanasteisia normistoja tulee tulkita perusoikeuksista käsin. Lainsäädännön ja lainkäytön tehtävänä on huolehtia siitä, että perusoikeudet toetutuvat myös yksityisten välisissä suhteissa.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisella vallalla on velvollisuus turvata perusoikeuksien toteutuminen. Käytännössä tämä perusoikeuksien turvaamisvelvollisuus kohdistuu lähinnä lainsäätäjään, jonka tehtävänä on täsmentää yleisellä tasolla säädettyä perusoikeutta. Näin lainsäätäjä on tehnyt esimerkiksi säättäessään yksityiselämän loukkaamisen tietyin edellytyksin rangaistavaksi.

Yksityisten välisissä suhteissa käy ajoittain niin, että molemmat yksilöt ovat samanaikaisesti perusoikeuksien subjekteina, toisin sanoen oikeudet ovat silloin ristiriidassa. Tilanne joudutaan ratkaisemaan punninnalla, jolloin tavoitteena pitää olla molempien (tai kaikkien) perusoikeuksien mahdollisimman täysimääräinen samanaikainen toteuttaminen.

Tilanne voi olla myös se, että osapuolet eivät tosiasiallisesti ole tasa-arvoisessa asemassa keskenään. Tällaisena on usein pidetty työntekijän ja työnantajan välisiä suhteita, joita koskevat varsin yksityiskohtaiset työoikeudelliset normit. Uskonnollisen yhteisön yksilön oikeutta rajoittavaa oppia on mahdollista tulkita myös sitä kautta, että yhteisö tai siinä auktoriteettiasemassa oleva henkilö on tosiasiallisesti usein selvästi vahvemmassa asemassa kuin yhteisön yksittäinen jäsen.